

która przekształciła się na początku 90. w projekt strategicznego partnerstwa. Po likwidacji Związku Radzieckiego czynniki polityczne Chin oświadczyły, że jest to wewnętrzna sprawa tego państwa, aczkolwiek w wymiarze kulturowym opowiadały się za zdyscyplinowaniem, antyfrakcyjnością życia politycznego. Pomimo narastania napięcia wewnętrznego w ZSRR i postępującej dezintegracji wewnętrznej KPZR, państwo chińskie konsekwentnie realizowało założenia swej polityki wobec partnera, a w tym w odniesieniu do wymiany doświadczenia partyjnego i wojskowego, m.in. w maju 1991 r. odbyła się oficjalna wizyta Jianga Zemina w Moskwie. Z niepokojem przyjmowano jednak instytucjonalny rozpad w Związku Radzieckim, a w tym zwracano uwagę na wzrost pozycji globalnej USA.

W *Zakończeniu* rozprawy o rozwoju stosunków radziecko-chińskich lat 1976–1991 zaprezentowano ich systematyczny ogląd, wyróżniając kilka charakterystycznych okresów ich rozwoju.

Na wysoką ocenę w prezentacji problemu zasługuje odwołanie się do starannie zgromadzonej literatury przedmiotu. Zwraca uwagę wysoko umiejętność łączenia wiedzy teoretycznej z deskryptywną i eksplanacyjną. Jest to oryginalne studium poznawcze. Wskazuje się w nim specyfikę ustrojową dwóch mocarstw oraz meandry przemian politycznych i ustrojowych, które przyciągają uwagę szerokich kręgów opinii międzynarodowej.

Studium wzbogaca wiedzę o współczesnych stosunkach międzynarodowych. Wskazuje się w nim na siłę tradycji w funkcjonowaniu instytucji politycznych oraz w rzeczywistości globalnych przemian politycznych i ustrojowych.

Andrzej Chodubski

Władza państwowa i administracja publiczna w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, pod red. Marka Barańskiego, Toruń 2009, ss. 343.

Recenzowana książka jest zbiorem starannie opracowanych i dobrze udokumentowanych zagadnień nt. struktur władzy państwowej, samo-

ządu terytorialnego, relacji między podmiotami władzy w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Autorzy opracowań za cezurę czasową przyjęli początek lat 90. XX w., w których rozpoczął się proces transformacji ustrojowej państw b. bloku wschodniego. Praca składa się ze *Wstępu* 10 rozdziałów: 1) E. Pioskownik, *Bułgaria*, 2) T. Rduch-Michalik, *Czechy*, 3) J. Zieliński, *Estonia*, 4) O. Szura-Olesińska, *Litwa*, 5) Ł. Makowski, *Lotwa*, 6) M. Barański, M. Czerwiński, W. Pietras, J. Sielski, *Polska*, 7) R. Rajczyk, *Rumunia*, 8) M. Barański, A. Czyż, *Słowacja*, 9) K. Krysiel, J. Wojnicki, *Słowenia*, 10) A. Czyż, R. Glajcar, K. Krysiel, *Węgry*. Struktura podziału treści poszczególnych rozdziałów jest zbliżona; charakteryzuje się w nich organy władzy państwowej (ustawodawcze, wykonawcze, sądownicze), najważniejsze akty prawne, model ustroju samorządu terytorialnego, administrację publiczną, ponadto omawia się proces przekształceń ustrojowych i model systemu politycznego.

Proces transformacji ustrojowej w latach 80. i 90. XX w. objął Bułgarię, która stała się państwem demokratycznym, prawnym o republikańskim ustroju politycznym (s. 12). Podstawowe zasady ustrojowe reguluje Konstytucja Republiki Bułgarii z 12 lipca 1991 r., m.in. określa organy władzy: ustawodawczej – jednoizbowy parlament Zgromadzenie Narodowe (s. 14–20), wykonawczej – prezydent, wiceprezydent i Rada Ministrów (s. 20–30), sadowniczą (s. 30–34). Zgodnie z założeniami ustrojowymi Bułgaria jest państwem jednolitym i nie jest w nim dopuszczalne istnienie autonomicznych jednostek terytorialnych. Obowiązujący podział administracyjno-terytorialny, na podstawie wielokrotnie nowelizowanej ustawy z 6 września 1991 r. o samorządzie terytorialnym i administracji terenowej kształtuje się następująco: gmina – podstawowa jednostka podziału terytorialnego państwa o charakterze samorządowym (s. 39), obwód – jednostka terytorialna realizująca zadania administracji rządowej. Wielokrotnie zmieniane zasady organizacji administracyjno-terytorialnej państwa świadczyć mogą o poszukiwaniu zadawalającego i efektywnego dla społeczeństwa rozwiązania.

We wprowadzeniu do zagadnień zasad ustrojowych państwa, Autorka omówiła proces kształ-

owania się Republiki Czeskiej, jej „wyodrębnienia” z Czechosłowacji, następnie Czechosłowacji (struktury federacyjnej). Wskazała na istotne wydarzenia, które miały znaczący wpływ na powstanie przyszłych państw i ich instytucji życia publicznego, m.in. wybory parlamentarne w 1992 r. i zmiana układu sił politycznych w izbach parlamentarnych Republiki Czeskiej i Słowackiej (s. 45), zmiana składu osobowego rządu Słowacji w latach 1990–1992, ogólnonarodowa manifestacja w Martinie (8 czerwca 1991 r.), 25 listopada 1992 r. Zgromadzenie Federalne podjęło jednoznacznie i ostatecznie decyzję o rozpadzie federacji i powstaniu (od 1 stycznia 1993 r.) dwóch samodzielnych, suwerennych, niezależnych państw: Republiki Czech i Republiki Słowacji. 16 grudnia 1992 r. uchwalono Konstytucję Republiki Czech – najwyższy akt prawny normujący zasady ustroju państwa (s. 46). W kolejnych częściach opracowania scharakteryzowano poszczególne instytucje państwa: parlament składający się z dwóch izb (Izby Poselskiej i Senatu) (s. 47–50), urząd prezydenta – głowę państwa wybieranego przez parlament na 5 letnią kadencję (s. 50–53), rząd – będący naczelnym organem władzy wykonawczej (s. 53–57), Sąd Konstytucyjny – sądowy organ ochrony konstytucyjności (s. 54). Przygotowania do powołania samorządu terytorialnego rozpoczęto w 1990 r., dokonując nowelizacji obowiązujących wówczas ustaw i uchwalając nowe tzw. samorządowe (ustawa z 4 października 1990 r. o gminach, ustawa z 15 kwietnia 1992 r. o wyborach do przedstawicielstw gminnych i referendach). Obecnie samorząd funkcjonuje na 2 szczeblach: gminnym i krajowym (jednostką podziału terytorialnego jest „kraj”). Autorka scharakteryzowała ustrój, zadania i kompetencje jednostek samorządu terytorialnego, wskazała na ich specyficzność np. wprowadzenie pojęcia obywatelstwa gminy i kraju (s. 67, 71), obowiązek powołania co najmniej 2 komitetów (finansowego i kontrolnego), a w gminach „narodowościowych” (na ich terytorium zamieszkuje co najmniej 10% obywateli mniejszości narodowych) obligatoryjnie powołuje się komitet ds. mniejszości narodowych (s. 68). Jedną z form demokracji bezpośredniej jest referendum lokalne, którego ważność wymaga frekwencji co najmniej 25%

uprawnionych do głosowania, a o rozstrzygnięciu decyduje większość bezwzględna głosów (s. 70). Na szczególną uwagę zasługuje możliwość partycypacji władz kraju w przedstawianiu własnych projektów ustaw Izbie Poselskiej (s. 71) – jest to jedna z kompetencji przedstawicielskich kraju gwarantowana prawnie. Ponadto w Czechach administracja państwowa w terenie realizowana jest przez powiatowe urzędy administracji państwowej, aczkolwiek od 1 stycznia 2003 r. powiaty nie stanowią jednostek podziału administracyjnego państwa.

Ze szczególną starannością dokonano charakterystyki systemu politycznego Republiki Estonii – jednego z trzech państw nadbałtyckich. Wskazano na specyficzne warunki kształtowania się nowego państwa, będącego do rozpadu Związku Radzieckiego jedną z republik związkowych. Jak wskazuje Autor obowiązująca Konstytucja Republiki Estońskiej z 28 czerwca 1992 r. jest rozbudowana i szczegółowa w treści, co charakteryzuje konstytucje państw postradzieckich (s. 76). Zdefiniowano i scharakteryzowano w niej poszczególne organy władzy w państwie: władzę wykonawczą sprawuje prezydent (s. 86–90) i rząd z premierem na czele (s. 90–95), władza ustawodawcza – należy do 101-osobowego jednoizbowego Zgromadzenia Państwowego (*Riigikogu*) wybieranego na 4-letnią kadencję (s. 79–85), sądowniczą – wymiar sprawiedliwości (s. 95–99).

W Estonii utworzono dualistyczny model władzy na szczeblu lokalnym; jest on realizowany przez terenową administrację rządową oraz samorząd terytorialny (s. 99). Samorząd terytorialny realizowany jest na poziomie lokalnym: miasta i gminy miejsko-wiejskie i regionalnym: powiaty (s. 99).

Autor opracowania dokonał licznych objaśnień terminów, sporządził bogaty aparat pomocniczy w formie przypisów, wykresów, tabel.

Istotne znaczenie dla kształtowania się nowych zasad ustrojowych Republiki Litwy miały przyjęte przez Radę Najwyższą Litwy (w listopadzie 1988 r.) dokumenty „Deklaracja o suwerenności Litwy”, „O moralnej niezawisłości Litwy”; następnie uchwalono ustawy o zmianie Konstytucji Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dotyczyły własności republiki, obywatelstwa ZSRR, praw i swobód obywa-

telskich oraz wyższości prawa republikańskiego nad związkowym) i o podstawach samodzielności gospodarczej LSRR. 11 marca 1990 r. nowo wybrana Rada Najwyższa republiki przyjęła akt o przywróceniu niepodległości państwa (s. 111). Na mocy zapisów Konstytucji uchwalonej 25 października 1992 r. ustanowiono system parlamentarno-prezydencki, powołując organy władzy: jednoizbowy parlament – Sejm (s. 112–114), urząd prezydenta (s. 115–116), rząd – organ kolegialny z premierem jako jego przewodniczącym (s. 117–118), a nad przestrzeganiem prawa czuwają niezależne sądy (s. 119–120). Ponadto Autorka scharakteryzowała podział administracyjny państwa, system samorządu terytorialnego. Na Litwie obowiązuje trójstopniowy podział administracyjny państwa, przy czym dwóm jednostkom nadano charakter samorządowy – samorządności i miastom. Jednostką pośrednią są okręgi, w których władzę i administrację sprawuje rząd Litwy. Do specyficznych rozwiązań funkcjonowania wspólnoty samorządowej zalicza się m.in.: a) możliwość głosowania w wyborach lokalnych drogą pocztową; warunkiem uczestnictwa w akcie głosowania jest posiadanie specjalnego dokumentu – certyfikatu (s. 131), b) brak instytucji referendum lokalnego oraz składania petycji czy przesłuchań (s. 131).

3 marca 1991 r. na Łotwie odbyło się referendum ogólnonarodowe, którego wynik zdecydował o przyjęciu nowego ustroju państwa. Uprawnieni do głosowania większością 73,6% głosów przesądziło o demokratycznym, republikańskim charakterze państwa. Kontynuując rozpoczęty proces przemian ustrojowych, 27 stycznia 1994 r. przyjęto Konstytucję Republiki Łotwy. Na podstawie jej przepisów powołano system organów władzy odpowiadający reżimowi parlamentarno-gabinetowemu (s. 149). Autor wiele uwagi poświęcił zagadnieniom praw i wolności obywatelskich, które jak stwierdza „notorycznie są łamane i nadużywane prawa mniejszości narodowych zamieszkujących Łotewską Republikę” (s. 151). Autor poddał analizie funkcjonowanie poszczególnych organów władzy w państwie: Sejmu – jednoizbowego parlamentu (s. 153–162), urząd prezydenta, któremu nie przysługują żadne funkcje w zakresie rządzenia i określania kierunków polityki (s. 162–165), gabinet ministrów, w którym no-

vum stanowi możliwość powoływania tzw. ministra państwowego (s. 165–169). Instytucja „ministra państwowego” powołana została celem zagwarantowania interesów ugrupowań politycznych, tworzących koalicję rządzącą. Szczegółowej analizie poddano funkcjonowanie samorządu terytorialnego, którego tradycja sięga XIII w., a jego reaktywowanie nastąpiło na mocy przepisów wzorowanych na ustawodawstwie z 1922 i 1930 r. Lotewski samorząd terytorialny funkcjonuje na dwóch szczeblach: a) lokalnym (miasta, miasta główne, gminy, kraje) i rejonowym. Władze Łotwy uznały, iż obowiązujący podział administracyjny państwa i model samorządu terytorialnego wymagają przekształceń. Tym samym opracowano kilka projektów ustaw o reformie administracyjno-terytorialnej państwa.

Wnikliwej analizie poznawczej poddano system administracji publicznej w Polsce. Scharakteryzowano: a) proces zmian ustrojowych państwa po 1989 r. wyodrębniając etapy, wyznaczone uchwaleniem kolejnych konstytucji (s. 188–191), b) organy władzy ustawodawczej – Sejm i Senat (s. 191–195), urząd prezydenta (s. 195–201), d) Radę Ministrów (s. 201–203). Wskazano, iż administracja publiczna, którą tworzy administracja państwowa, rządowa, samorządu terytorialnego i zawodowego oraz prywatna służy do wykonywania zadań publicznych, określonych w Konstytucji RP i innych aktach normatywno prawnych. Charakterystyce poddano instytucję samorządu terytorialnego uwzględniając ustrój, kompetencje i zadania jednostek samorządu terytorialnego po 1998 r.

Interesującym podmiotem poznawczym jest współczesna Rumunia i jej ustrój polityczny. Autor opracowania wskazał na istotne rozwiązania przyjęte dla ustroju politycznego państwa. Obowiązująca Konstytucja z 1991 r. określa państwo jako suwerenną, niepodległą, unitarną i niepodzielną republikę narodową, w której zagwarantowano prawa i wolności obywatelskie (s. 222). Wiele uwagi poświęcono problemowi mniejszości narodowych i etnicznych. Jak wskazuje Autor „istotnym elementem obowiązującej Konstytucji jest realizacja praw obywateli należących do mniejszości narodowych, wśród których wyróżnia się (na podstawie spisu powszechnego z 2002 r.): Węgrów i Szeklerzy,

Romów, Ukraińców, Niemców, Rosjan, Turków, Tatarów, Serbów, Słowaków. M.in. zapewnia się obywatelom prawo do utrzymania, rozwijania i wyrażania własnej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej, religijnej np. przez realizację praw językowych (s. 228–229). Swoiste dopełnienie systemu politycznego Rumuni stanowi samorząd terytorialny realizowany na poziomie miast i gmin, a województwom nadano charakter dualistyczny rządowo-samorządowy (s. 243–245). Autor zgromadził i wykorzystał bogaty materiał źródłowy, co zasługuje na wyróżnienie.

Elementarne zasady staremu politycznemu Republice Słowacji ukształtowały się w następstwie wydarzeń czeskiej „aksamitnej rewolucji”, zapoczątkowując budowę demokratycznych struktur państwa (s. 246). W kolejnych częściach opracowania omówiono elementy systemu politycznego na podstawie Konstytucji Republiki Słowackiej z 1 września 1992 r. (s. 247–254). Samorząd terytorialny realizowany jest na poziomie lokalnym – gminy i regionalnym – w krajach (od 1 stycznia 2002 r.). Mieszkańcy gminy realizują demokrację bezpośrednią w formie publicznych zgromadzeń, referendum lokalnego, za pośrednictwem organów władzy w gminie (starosty i gminnego przedstawicielstwa). W kraju (organami władzy są: przedstawicielstwo krajowe i przewodniczący kraju). W słowackim systemie samorządowym organy stanowiące i wykonawcze pochodzą z wyborów bezpośrednich, co wzmacnia ich pozycję i legitymację społeczną.

Republika Słowacji powstała w wyniku rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii w 1991 r. Aktem potwierdzającym pełną niezależność była uchwalona 23 grudnia 1991 r. Konstytucja Republiki Słowacji (s. 277). Specyficzną strukturę posiada bikameralny parlament tworzony przez Zgromadzenie Państwowe (izba niższa) i Radę Państwa (izba wyższa) (s. 280–283); głową państwa jest prezydent wybierany w bezpośrednich wyborach na 5 letnią kadencję (s. 283–284); centralnym organem władzy jest kolegialny rząd (premier i ministrowie) (s. 285–287). W połowie lat 90. XX w. dokonano reorganizacji administracyjno-terytorialnej państwa, tworząc 192 gminy (w tym 11 gmin miejskich) (s. 291). Wymogiem ustawo-

wym jest, by gmina liczyła co najmniej 5 tysięcy mieszkańców. Mniejsze jednostki gminne mogą być tworzone wyłącznie ze względów geograficznych, historycznych, etnicznych, gospodarczych lub położenia przygranicznego. Mimo konstytucyjnych zapisów o możliwości tworzenia regionów, nie podjęto jakichkolwiek działań do ich realizacji (s. 294). Instytucja „łącznika” między samorządową gminą a władzą centralną jest 58 jednostek terenowej administracji rządowej.

Węgry będące jednym z najważniejszych podmiotów politycznych Europy Środkowej na przełomie XIX i XX w., po II wojnie światowej stały się średniej wielkości państwem. Zapoczątkowane w latach 80 i 90. XX w. przeobrażenia ustrojowe spowodowały zmianę systemu politycznego – utworzono Republikę Węgierską o parlamentarno-gabinetowym systemie politycznym, uprzywilejowanej pozycji premiera (s. 307). Z formalno-prawnego punktu widzenia obowiązuje Konstytucja z 1949 r., której treść wielokrotnie nowelizowano, np. dopisano 5 rozdziałów, zmieniono treść 70 artykułów (s. 305). Władza ustawodawcza należy do jednoizbowego parlamentu – Zgromadzenia Krajowego o licznych kompetencjach (s. 306–309); w 1989 r. przywrócono instytucję prezydenta wybieranego przez parlament; centralnym, decyzyjnym organem władzy wykonawczej jest rząd (s. 320–325). Na Węgrzech utworzono dwie jednostki samorządowe: gminę i województwo. Silnie rozdrobniony jest samorząd na szczeblu gminnym, gdyż wyróżnia się wioski, miasta, miasta na prawach województwa (s. 330). Na podstawie przepisów ustaw z 1990 i 1993 r. istnieje możliwość powołania samorządu terytorialnego dla potrzeb mniejszości narodowych; Autor scharakteryzował ustrój gminy i województwa (s. 331–343).

W recenzowanej pracy jej Autorzy wskazali na specyficzne problemy „odradzających się” państw Europy Środkowej i Wschodniej po 1990 r., kształtowanie się instytucji życia publicznego w nowych warunkach ustrojowych, ze szczególnym uwzględnieniem ustroju samorządu terytorialnego i problematyki funkcjonowania administracji rządowej w terenie

Autorzy publikacji starannie zgromadzili i wykorzystali materiały źródłowe. W pracy podaje

się podstawową literaturę przedmiotu (w języku polskim i obcym), akty prawne (w języku obcym lub przetłumaczone na język angielski), witryny internetowe.

Recenzowana publikacja stanowi cenne kompendium wiedzy o mechanizmach funkcjonowania współczesnych, młodych państw Europy Środkowej i Wschodniej. Jest solidnym uzupełnieniem luki w wiedzy o zasadach funkcjonowania samorządu terytorialnego, aparatu administracji w państwach tego układu geopolitycznego.

Beata Słobodzian

„Sprawy Wschodnie”. Czasopismo Instytutu Wschodniego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (2002–2009).

W życiu akademickim szczególną nośność promocyjną nauki spełniają zeszyty, wydawane przez właściwe jednostki organizacyjne. Dlatego też na duże uznanie zasługuje przedsięwzięcie to w Instytucie Wschodnim Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Instytut ten powstał w 1991 r. Jego powołanie generowała rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjna kształtująca się po 1989 r. w ramach tzw. transformacji ustrojowej. Na uczelniach polskich zaczęto tworzyć nowe jednostki organizacyjne wzorowane na rozwiązaniach zachodnioeuropejskich, m.in. powstały instytuty, katedry, zakłady, pracownie zajmujące się nauką o cywilizacji, antropologią, europeistyką, roszjznawstwem, studiami wschodnimi. Orientują się one na: 1. Studiach interdyscyplinarnych, 2. Rozpoznawaniu globalnych zjawisk i procesów życia kulturowego, a w tym zachodzących jednocześnie znaków unifikacji i dywersyfikacji życia społeczno-politycznego, 3. Wyzwaniach przewartościowych w zakresie historii najnowszej, systemów politycznych, mitów i stereotypów, tendencji zarządzania, kultury politycznej, 4. Zmniejszeniu zainteresowania twardą problematyką instytucji, organizacji społecznej czy struktury na rzecz miękkiej sfery badań, tj. systemów wartości, znaczeń, mentalności zbiorowej, form dyskursu, 5. Przywiązywaniu istotnej wagi do kwestii metodologicznych badań, a w tym definio-

wania pojęć, stawiania hipotez, w analizie poznawczej, w objaśnianiu i interpretacji życia kulturowo-cywilizacyjnego łączenia teorii w praktykę; rzeczywistość ta postrzegana jest jako jedno z najsłabszych ogniw w rozwoju nauk humanistycznych i społecznych w Polsce.

W tworzeniu Instytutu Wschodniego na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza uczestniczyli przedstawiciele różnych dyscyplin humanistycznych i społecznych, m.in. psychologowie, filozofowie, archeolodzy, prawnicy, historycy zaangażowani w procesy transformacji ustrojowej państwa, a w tym w życiu uczelnianym. Początkowo Instytut był międzywydziałową jednostką badawczą.

Jej cel określano jako prowadzenie badań naukowych nad przemianami społecznymi w ZSRR i losami Polaków na jego terytorium oraz skupienie badań prowadzonych przez różne jednostki uczelni w zakresie szeroko rozumianych zagadnień „wschodnich”. Po niedługim czasie Instytut przekształcono z placówki badawczej w jednostkę naukowo-dydaktyczną, którą usytuowano w strukturze Wydziału Historycznego. W 2002 r. podjęto ideę wydawania zeszytu naukowego stanowiącego łamy publikacyjne dla pracowników Instytutu Wschodniego oraz specjalistów z zakresu badań zagadnień wschodnich. Zespół Redakcyjny w słowie wstępnym wskazał: *Chcielibyśmy, aby łamy „Spraw Wschodnich” stały się miejscem publikacji zarówno szerszych rozpraw teoretycznych, jak i opisów oraz analiz konkretnych kwestii i problemów kształtujących przeszłość i teraźniejszość, a w konsekwencji także przyszłości obszaru umownie określonego mianem Wschodu. Najogólniej biorąc, pojęcie „Wschód” będziemy odnosić się do obszaru sięgającego od obecnej polskiej granicy wschodniej po Kamczatkę, Sachalin i Mandżurię. Jest to więc obszar byłych republik Związku Radzieckiego oraz regiony i państwa sąsiadujące z dawnym państwem radzieckim. Chcielibyśmy, też aby na łamach „Spraw Wschodnich” rozważane były zagadnienia historyczne i prawne, ekonomiczne, filozoficzne i technologiczne, zagadnienia społeczne na równi z zagadnieniami politycznymi, kulturalnymi czy ekologicznymi, a także – jeśli będą to teksty zrozumiałe dla niefachowców – z zakresu innych dziedzin, jak np. medy-*